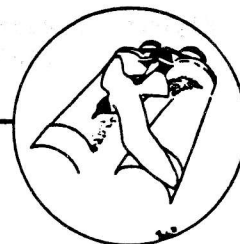

VELDWERK

WATERPIEPERS: DETERMINATIEKENMERKEN EN ENIGE OPMERKINGEN OVER VOORKOMEN EN GEDRAG

Tom Heijnen

Inleiding

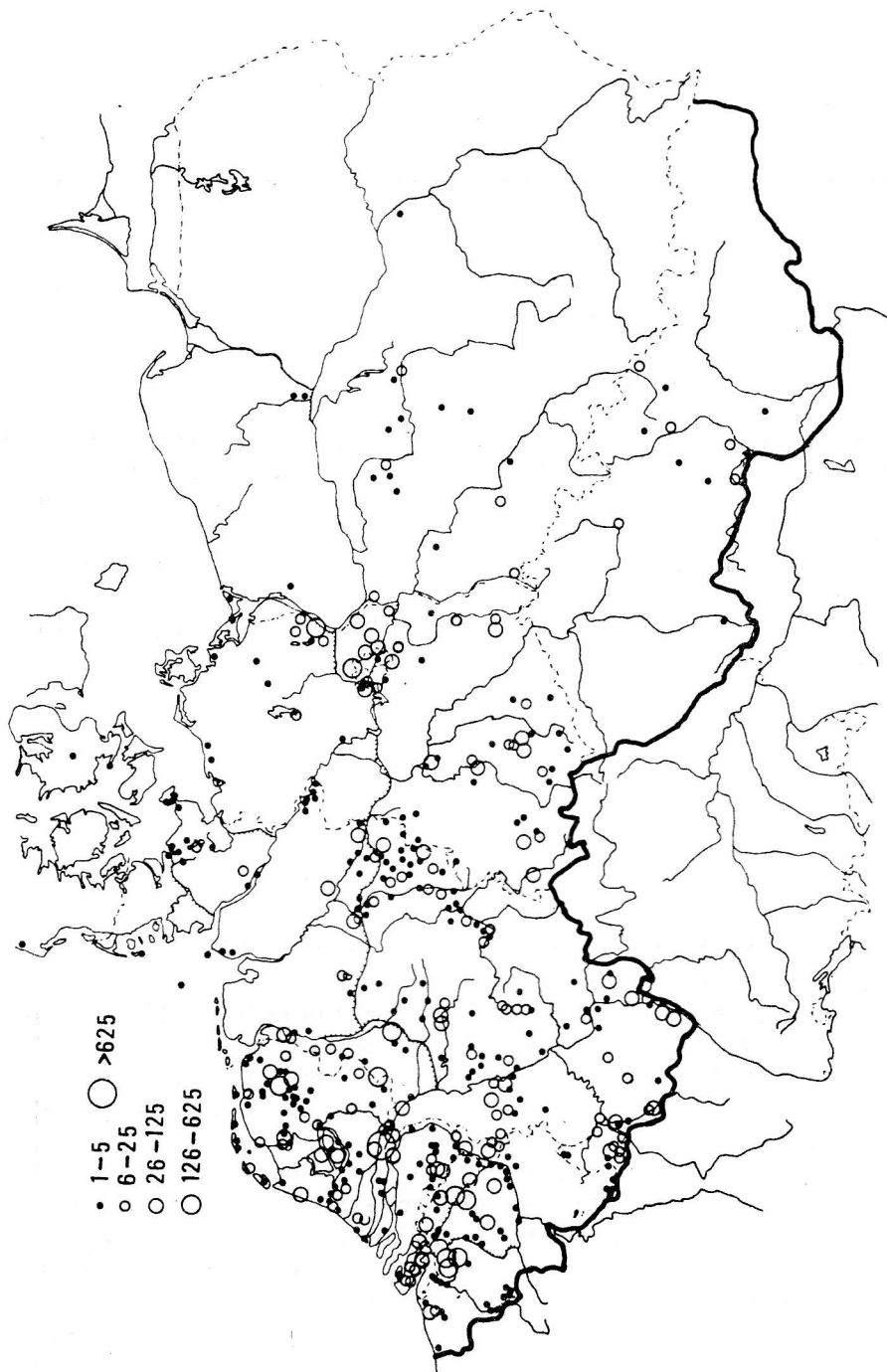
Nu het SOV start met een onderzoek naar het voorkomen van de Waterpieper (*Anthus spinoletta spinoletta*) in midden en oost Brabant, zijn gegevens over de determinatie van dit lastige ondersoortje onontbeerlijk. Hoewel er links en rechts al een aardig aantal artikelen aan dit beest is gewijd, vooral wat het voorkomen betreft maar ook over de herkenning, is er geen handboek of veldgids te vinden waarin de determinatiekenmerken bevredigend worden beschreven. Maar voordat ik met een beschrijving hiervan begin wil ik eerst kort ingaan op het voorkomen (waaruit blijkt dat de Waterpieper een normale verschijning in Nederland is) en op de habitatkeuze, het gedrag en het seizoenspatroon.

Voorkomen

Niet zo lang geleden heeft de oostduitser Witt (1982) alle hem bekende waarnemingen van Waterpiepers in Noordwest Europa op de kaart gezet en wel voor zover betrekking hebbend op de periode 1945-1979 (zie figuur 1). De gegevens voor wat Nederland betreft waren op dat moment behoorlijk volledig en hadden voornamelijk op de jaren zeventig betrekking. Hoewel de kaart grof van schaal is, zien we dat de soort zeker geen zeldzaamheid is. Vooral Nederland vertoont een opvallende clustering van waarnemingen. Deze zijn echter lokaal gebonden. De clusteringen komen namelijk bijzonder opvallend overeen met de aktiviteitsgebieden van vogelaars, die de soort goed kennen. Uit dit laatste verschijnsel valt ook de schijnbare toename van de Waterpieper sedert halverwege de jaren zestig te verklaren. De kennis wat de determinatie betreft is namelijk sindsdien aanzienlijk verbeterd en dit leidde onherroepelijk tot een aanzienlijke toename van het aantal waarnemingen.

Tegenwoordig worden jaarlijks honderden tot duizenden Waterpiepers in Nederland gezien. Vooral langs de grote rivieren, waar nogal wat slaapplaatsen liggen, kunnen de aantallen fors oplopen (Bijlsma 1977).

Figuur 1. Waarnemingen van de Waterpieper in Noordelijk en Midden Europa in 1945 - 1979. Weergegeven zijn gebiedsmaxima (uit Witt 1982).

Midden en oost Brabant is naar het zich laat aanzien iets minder rijkelijk bedeed, maar desondanks worden regelmatig Waterpiepers tot in groepjes van enkele tientallen exemplaren gezien (op slaapplaatsen zelfs tot zo'n 100). Vooral tijdens de SOV bekendtellingen maken we een kans om Waterpiepers op drassige wei- of bouwlanden tegen te komen.

Voor meer gegevens over aantallen in Midden en oost Brabant verwijs ik naar de rondschrijvens van Ad van Poppel ("plassentellingen"), Lex Peeters ("bekentellingen") en het artikel van Hans Cornelissen in de vorige "Roodborsttapuit" (1985). Trouwens, hieropafgaand schat ik zo dat zeker 90% van de waarnemingen van slechts een handjevol vogelaars afkomstig is. Dit gaat de komende winters dus veranderen...

Habitatkeuze

De beste algemene definitie om de habitatkeuze (= biotoopkeuze) van Waterpiepers te omschrijven is waarschijnlijk: een enigszins nat milieu. Hier kunnen we alle kanten mee op en dat klopt ook: slikken, slikrandjes langs sloten en beken, afgelaten visvijvers, vloeivelden, natte weilanden en akkers, vochtige ruderaal terreintjes, etc. Vandaar dat beekdalen vaak geschikt zijn omdat hier regelmatig akkers en graslanden blank staan. Hoewel Waterpiepers meestal op de grond verblijven, zitten ze ook geregeld in bomen. Graspiepers doen dit ook wel, maar minder frequent. Verder kunnen we Waterpiepers op weipaaltjes, prikkeldraad en andere lage "obstakels" zien zitten.

Als slaapplaats worden vrijwel altijd rietveldjes gebruikt, hetgeen Graspiepers overigens ook doen. De rietveldjes hoeven niet groot te zijn: tien bij tien meter is al voldoende. Op deze slaapplaatsen kunnen tientallen vogels bij elkaar komen, die - naar vermoed wordt - uit de verre omtrek afkomstig zijn. Omdat de beesten zich zo op slaapplaatsen concentreren, gaat de aandacht van het SOV in de eerste plaats naar deze plekken uit.

Gedrag overdag

In feite is er niet zoveel verschil tussen het gedrag overdag van de Waterpiepers met dat van de Graspieper. De verschillen in "opvallendheid" ten opzichte van de laatste worden meer bepaald door de habitatkeuze dan door een ander gedrag.

De vogels fourageren over het algemeen fanatiek en lopen daarbij vele meters over de grond (tussen het gras is het net of ze sluipen). De lichaamshouding is daarbij meer vooroverhellend dan bij Graspiepers en dit geeft ze, samen met een iets ander lichaamsbouw, een enigszins Witte Kwikstaartachtig voorkomen. Als de vogels "stationair draaien" (stil zitten) is hun houding meer rechtop en dit doet ze wel eens op mini-lijsters lijken.

Waterpiepers zijn vrijwel altijd zeer schuw. Over het algemeen is het lastig ze op zeer korte afstand te naderen, hetgeen het fatsoenlijk waarnemen bemoeilijkt. En als ze opvliegen zie je ze meestal niet meer terug: ze vliegen namelijk bijna altijd een klotteind weg en probeer ze dan maar eens terug te vinden...

Vaak ook beschrijven opgevlogen Waterpiepers eerst enkele rondjes in de lucht vooraleer er vandoor te gaan.

Het zitten in bomen is al eerder genoemd. De boomhoogte doet hierbij niet ter zake; ze kunnen zowel op 1-2 meter als op 15 meter hoogte zitten. Dit boomzit-gedrag is een typisch Waterpieper-gedrag te noemen en je moet in zo'n geval altijd alert zijn. Maar let wel: ook Graspiepers doen het en het zitten in bomen is daarom absoluut geen doorslaggevende determinatiefactor.

Gedrag op de slaapplaats

Het gedrag op de slaapplaats is variabel. Vaak arriveren de vogels in groepjes van 5 à 10 stuks, soms alleen en af en toe in grotere groepjes. De aankomsttijd op de slaapplaats ligt tussen een uur à een half uur voor zonsondergang tot vrijwel duisternis. Het is dus vaak al schemerdonker als ze arriveren en dit maakt de determinatie een stuk lastiger. Hoewel ik hierop bij "determinatie" nader inga vermeld ik hier alvast, dat de determinatiekenmerken dan de lichaamsgrootte, maar vooral de verhouding lichaamstaart en de roep zijn. Als vogels de slaapplaats naderen is het nog niet te voorspellen wat ze precies gaan doen. We zouden drie mogelijkheden kunnen onderscheiden:

1. de vogels duiken linea recta het riet in,
2. de vogels beschrijven eerst enkele rondjes boven de slaapplaats (of verdwijnen zelfs weer voor een tijdje) en duiken dan pas naar beneden, of
3. de vogels gaan eerst in een bij de slaapplaats staande boom zitten (als die er is natuurlijk), blijven voor korte of langere tijd zitten en duiken dan pas in het riet.

Het in het riet duiken gaat razendsnel en veel is er dan niet van de Waterpiepers te zien. Tussen het riet zijn de beesten vrijwel onvindbaar.

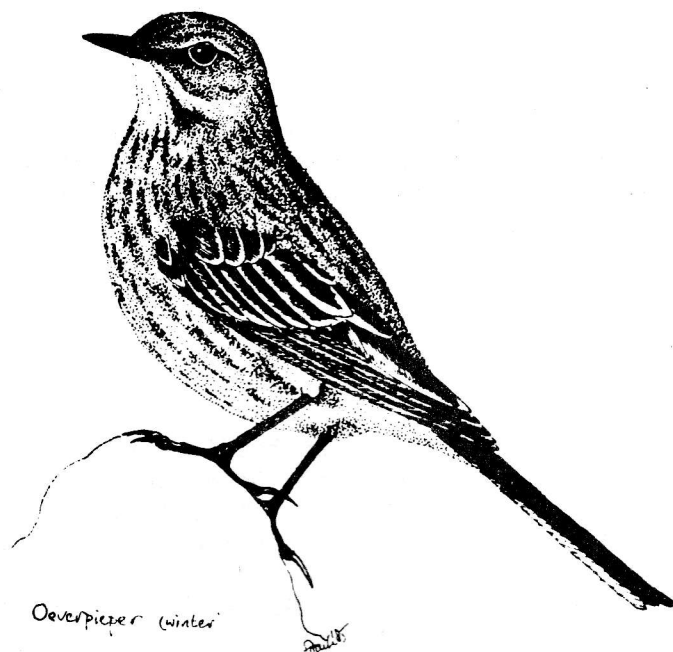
Nog niet besproken is het vocale gedrag van Waterpiepers op hun slaapplaatsen. Ook dit is variabel en wisselt van vrijwel geen roepjes tot uitbundig groepsgeroep. Dit laatste komt vermoedelijk onder slechte weersomstandigheden meer voor, namelijk als de vogel door middel van groep contact met elkaar willen houden.

Seizoenspatroon

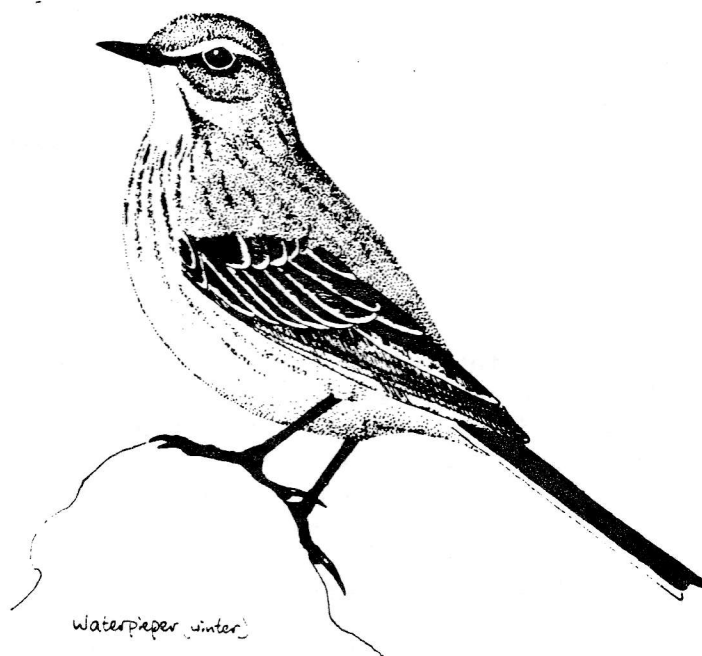
Waterpiepers kunnen we in Nederland verwachten in de periode half oktober tot en met half april, maar vooral in de maanden november tot en met maart. Er zijn maar weinig waarnemingen uit september en mei bekend.

Het aantalspatroon door het seizoen heen is onduidelijk, maar zeker is dat dit van plaats tot plaats en van jaar tot jaar sterk kan wisselen. Dit wordt onder meer veroorzaakt door de vrij grote afhankelijkheid van plaatselijk gunstige milieuomstandigheden en door de grote gevoeligheid voor ook korte vorstperioden.

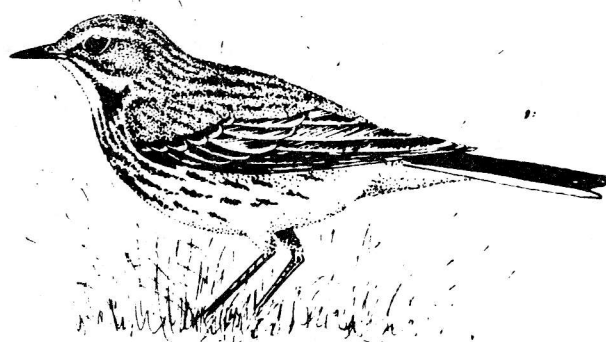
De gehele winter zijn de vogels in winterkleed. Vanaf eind maart (soms iets eerder of later) wordt dit kleed verwisseld voor een zomerpak en dan zijn Waterpiepers eindelijk ineens onmiskenbaar geworden.

Oeverpieper (winter)

Waterpieper (winter)

Graspieper

Determinatie

Onderstaande determinatiegegevens hebben betrekking op kenmerken van de Waterpieper die in het veld bruikbaar zijn. Ik heb me gebaseerd op de volgende bronnen: Van den Berg (1975), Bub (1981), Johnson (1970), Koning (1982), Nuytemans (1984), Pätzold (1984) en eigen gegevens.

Houding en vorm

Als Waterpiepers lopen hebben ze een voorover gebogen houding. Bovendien staan ze vrij hoog op de poten (hoger dan de Graspieper). Samen met het wat slankere uiterlijk en de langere staart (zowel absoluut als relatief) ten opzichte van de Graspieper geeft ze dit meer een Witte Kwikstaart-achtig voorkomen.

In de rust zitten Waterpiepers tamelijk rechtop. Gecombineerd met de hierboven vermelde kenmerken en vanwege het feit, dat ze wat meer "body" dan Graspiepers hebben, geeft ze dit een lijsterachtig postuur.

Vergeleken met de Graspieper zijn Waterpiepers groter, hebben een relatief langere staart (zijn daardoor slanker gebouwd), een langere snavel en meer "body". Deze kenmerken zijn na enig oefenen ook bij vliegende Waterpiepers zichtbaar. Bovendien is de vlucht minder "dansend" (schokkerig) dan die van een Graspieper en ook dan doen Waterpiepers enigszins Witte Kwik-achtig aan

Uiterlijk

Kop. In winterkleed is de kop vrij donker grijsbruin gekleurd en lijkt op afstand effen van kleur. In zomerkleed is de kop asgrauw en onduidelijk gevlekt. Bij de Graspieper is de kop lichter bruin waardoor de streping erop duidelijk opvalt. De Waterpieper heeft over het algemeen een duidelijke, witte en vrij lange wenkbrauwstreep (bij jonge vogels minder opvallend); bij de Graspieper is de wenkbrauwstreep minder geprononceerd en vaak beperkt tot een vlekje. Bovendien heeft de Waterpieper ook nog een wit baardstreepje, dat bijna altijd bij de Graspieper ontbreekt.

De snavelkleur varieert van geelachtig tot donker grauw, hetgeen wellicht samenhangt met de leeftijd van de vogel. De snavel is langer dan bij de Graspieper.

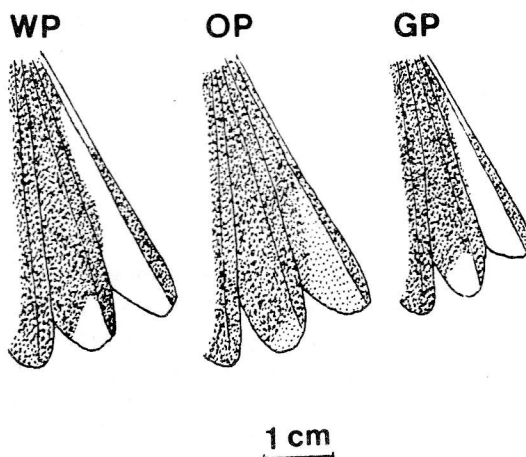
Bovenzijde. In winterkleed is de bovenzijde min of meer ongevlekt en warm bruin van kleur (bij jonge vogels grijsbruin). Bij Graspiepers is de bovenzijde lichter bruin en zijn de donkere streepjes opvallend. In zomerkleed heeft de Waterpieper een grijsbruine bovenzijde waarop vlekjes zo goed als geheel ontbreken.

Onderzijde. In winterkleed is de onderzijde vuilwit tot grijs; de borst is vrij sterk tot sterk gevlekt, de flanken wat minder en de buik en keel zijn ongestreept. In zomerkleed is de onderzijde witachtig tot bleek grauw en van keel tot aan de buik met een roze gloed overgoten. Streepjes en vlekjes zijn bijna geheel afwezig. De onderbuik is soms geelachtig getint, maar de onderstaartdekveren zijn altijd wit.

Bij de Graspieper is de onderzijde over het algemeen meer roomkleurig en in het centrum van de borst bevindt zich meestal een onopvallende concentratie van streepjes.

Staart. De staart van de Waterpieper is langer, ook ten opzichte van de rest van het lichaam, dan die van de Graspieper. De buitenste staartpennen zijn voor een deel wit (zie figuur 2) en voor het overige donkerbruin (bij de Graspieper licht bruin). Op de slaapplaatsen wordt de staart bij het invallen vaak gespreid en is dan ook goed zichtbaar.

Figuur 2. De drie buitenste staartpennen van Waterpieper (WP), Oeverpieper (OP) en Graspieper (GP). Bij de WP is de buitenste pen grotendeels en de op één na buitenste pen aan het topje helder wit. De begrenzing tussen bruin tot bruinzwart en wit is scherp. Bij de OP wordt het wit ingenomen door grauw grijs tot bleekbruin (vaak ontbrekend op de op één na buitenste pen) en de begrenzing is onscherp. De GP heeft hetzelfde patroon en dezelfde kleuren op de buitenste pennen als de WP, maar de pennen zijn aanzienlijk korter.

Poten. Het in de veldgidsen meest genoemde veldkenmerk van de Waterpieper is de pootkleur. Bij Waterpiepers is deze bruin, donkerbruin, leigrijs of zwart, bij Graspiepers daarentegen vleeskleurig roze tot oranje. Zoals al uit de omschrijving blijkt is de pootkleur toch nog behoorlijk variabel. De zwarte kleur komt altijd voor bij vogels in volledig zomerkleed; bij jonge vogels is de kleur helder bruin, soms bijna vleeskleurig. Onder zeer gunstige waarnemingsomstandigheden, namelijk als het zonlicht door de poten "heenschijnt", doet zich het merkwaardig verschijnsel voor dat de poten er wijnrood gekleurd uitzien; mogelijk komt dit alleen bij jonge vogels voor.

Samenvattend kunnen we stellen dat de beste determinatiekenmerken van de Waterpieper ten opzichte van de Graspieper de volgende zijn:

- een slanker model, meer "body", een relatief en absoluut langere staart
- een meer kwikstaartachtige (minder dansende) vlucht
- meestal een zeer geprononceerde wenkbrauwstreep en baardstreep
- een bruine tot grijsbruine bovenzijde die vrijwel ongestreept lijkt
- een meer witte onderzijde met minder streepjes en zeker geen concentratie van streepjes op de borst
- donkere poten, nooit echt vleeskleurig getint zoals bij de Graspieper

Roep

Voor een meestal schuwe en onopvallende vogel als de Waterpieper is de roep een zeer belangrijk determinatiemiddel. Helaas is juist dit echter zo moeilijk op papier te zetten en veldwerk is daarom uiteindelijk de enige echte methode om de roep onder de knie te krijgen.

De roep wordt door verschillende auteurs op allerlei wijzen omschreven. Daarom moet worden benadrukt dat ik hier mijn persoonlijke mening geef (die overigens overeenstemt met Van den Berg 1975 en Nuytemans 1984).

De Waterpieper-roep is een tamelijk schel, meestal met enige tussenpozen herhaalt "tsiep" of "tsiep-tsiep" (ook te omschrijven als "ieps"). Ten opzichte van de Graspieper, die bijna altijd een snel achter elkaar herhaalde "fiet-fietfietfiet" (of "tsiep-tsieptsieptsiep") roept, is de roep iets langer gerekt, wat harder en minder afgebeten scherp. Bovendien loopt ieder opeenvolgend roepje iets in toonhoogte op, hetgeen bij de Graspieper niet voorkomt.

Waterpiepers roepen evenals Graspiepers alleen maar in de lucht. Als de vogels opvliegen roepen ze niet meteen, maar pas als ze wat hoogte hebben gemaakt.

Waterpieper - Oeverpieper

In het bovenstaande verhaal is met geen enkel woord gerept over de Oeverpieper, de subspecifieke wederhelft van de Waterpieper (volgens de DBA overigens een aparte soort). Hoewel we in Brabant meer met het determinatieprobleem Waterpieper-Graspieper zitten, komt daar aan de kust ook nog Waterpieper-Oeverpieper bij. Ik moet echter wel opmerken, dat Oeverpiepers heel soms ook in het Brabantse binnenland (kunnen) verschijnen en wellicht talrijker zijn dan momenteel wordt aangenomen. Daarom volgen nu de belangrijkste verschilpunten van de Oeverpieper ten opzichte van de Waterpieper:

- kop grijsbruin met groene tint, wenkbrauwstreep kort en weinig uitgesproken, baardstreep afwezig
- bovenzijde donker bruingrijs met (olijf)groene tint, vrij zwaar gevlekt
- onderzijde vaalgrijs met geelachtige tint, borst en flanken zeer zwaar gestreept (de streepjes zijn ook grover en vager begrensd dan bij de Waterpieper), buik vaak gestippeld
- buitenste staartpen met grijs/grauw tot bleekbruin gedeelte in plaats van wit (zie ook figuur 2)
- poten bruin, gemiddeld genomen lichter dan bij Waterpieper

Literatuur

- Berg, M. van den 1975. Gedrag en determinatie van de Waterpieper *Anthus spinoletta spinoletta* op zijn slaapplaats. *Limosa* 48: 158-162.
- Bub, H. 1981. Kennzeichen und Mauser europäischer Singvögel, deel 2. Neue Brehm Bücherei, Wittenberg Lutherstadt.